

DOI <https://doi.org/10.33766/2524-0323.87.123-136>
УДК 341.3

І. М. Кравченко,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
загальноуніверситетських кафедр
Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка
(м. Северодонецьк, Україна)
e-mail: inkravchenko2017@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-00023082-4970>

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРАЦІ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ З ОГЛЯДУ НА ПРОВЕДЕННЯ УКРАЇНОЮ ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ (АТО) ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ Й ОБОРОНИ, ВІДСІЧІ ТА СТРИМУВАННЯ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ У ДОНЕЦЬКІЙ І ЛУГАНСЬКІЙ ОБЛАСТЯХ

У статті надано міжнародно-правову характеристику понять «комбатант», «некомбатант», «жертви війни», «військовополонений» та правова регламентація залучення їх до праці в розумінні норм міжнародного гуманітарного права. Вивчено питання необхідності нормативного закріплення поняття «військовополонений» у нормативно-правових актах України в контексті проведення операції Об'єднаних Сил (АТО) із забезпечення національної безпеки й оборони на Сході України з огляду на забезпечення їхнього правового та соціального захисту.

Ключові слова: збройний конфлікт, гібридна війна, комбатант, некомбатант, жертви війни, військовополонений, праця військовополонених, антитерористична операція (АТО), операція Об'єднаних Сил (ООС).

Постановка проблеми. Процес осмислення таких складних соціально-політичних явищ, як «війна» та «збройний конфлікт», їх наслідків та правового регулювання триває століття. Попри статутні принципи ООН, за якими війна є забороненим методом вирішення міжнародних спорів [1, с. 2], та всі зусилля міжнародної спільноти забезпечити мир, війни та збройні конфлікти залишаються характерною ознакою нашого сьогодення, а проблеми гуманного ставлення до людини як жертви таких конфліктів стають у край актуальними саме під час цих страшних та небезпечних явищ. Для України це ривавий збройний конфлікт у її східних регіонах.

Зазначений збройний конфлікт призвів до десятків тисяч людських жертв, появи сотень тисяч переселенців, військовополонених, цивільних заручників та інших осіб незаконно позбавлених свободи, втрати майна та бізнесу. Згідно з офіційним повідомленням Служби безпеки України на кінець 2018 року знайдено й звільнено 2957 осіб, але на тимчасово невідконтрольних Україні територіях Донбасу залишаються в заручниках 131 особа, серед яких як військовослужбовці, так і цивільні особи [2]. Крім цього, за інформацією правозахисних організацій у полоні на Донбасі

знаходиться 102 українських полонених, з них 13 – військових і 89 – цивільних, але точна кількість осіб, які знаходяться в полоні або в заручниках, є не визначеною і може коливатися від 102 до 1 200 осіб [3].

Утім, згідно із чинним [4, с. 1], [5, с. 6], [6, с. 2] і перспективним [7, с. 1] законодавством України щодо ситуації на Сході України, така категорія як «військовополонений» відсутня, що, відповідно до статей 9, 18, 85 Конституції України [8] та ч. 2 ст. 19 закону України «Про міжнародні договори» [9], суперечить нормам міжнародних договорів, про обов'язковість яких заявила Верховна Рада України, а саме Женевською конвенцією 1949 року та додатковим протоколам до них [10, с. 2, 4; 11, с. 34], де, власне, і визначено правовий статус «військовополоненого» й закріплено загальні правові гарантії стосовно цієї категорії жертв війни, зокрема й залучення їх до праці.

Отже, наявна дуже принципова державна проблема щодо визнання та визначення на національному рівні правового статусу осіб, які під час їхньої участі зі зброєю в руках в операціях із забезпечення національної безпеки й оборони на Сході України потрапили в полон. Розгляд в Україні на офіційному рівні сучасної ситуації на її сході безпосередньо впливає на умови утримання зазначених осіб, доступу до них представників міжнародних правозахисних організацій, рівень та ефективність їхньої правової захищеності в Україні тощо.

Тема дослідження також актуалізується з тривалим продовженням так званої гібридної війни, що відбувається на Сході України (збройне протистояння на території Донецької та Луганської областей), а також подіями, які призвели до анексії території Автономної Республіки Крим (далі – АРК), з огляду на відверто затьняний характер цього конфлікту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною основою дослідження стали праці вітчизняних і зарубіжних учених-юристів, які розробляли проблематику теорії міжнародного гуманітарного права, зокрема й правовий статус військовополонених, серед яких: В. Ф. Антипенко, Б. В. Бабін, І. М. Арцибасов, А. В. Боляновський, М. В. Буроменський, О. О. Вовк, В. Г. Буткевич та В. Буткевич, Ф. Бюньон, В. А. Василенко, М. М. Гнатовський, О. О. Грінченко, М. В. Грушко, Е. Давид, В. Н. Денисов, А. Дмитрієв, Н. В. Дрьоміна, К. Дьорман, О. С. Заботкін, Н. А. Зелінська, О. В. Єрохіна, Г. В. Ігнатенко, Ю. Д. Ільїн, Н. В. Калкутінов, А. Я. Капустін, В. О. Карташкін, О. В. Київцев, Ю. М. Колосов, В. Ю. Король, Т. Р. Короткий, О. В. Задорожній, О. П. Коротков, А. Л. Кузьмич, В. М. Лисик, М. К. Лобода, І. І. Лукашук, Ф. Ф. Мартенс, О. О. Мережко, Т. В. Мінаєв та І. В. Мінаєв, Я. Ю. Миколаєнко, В. В. Мицик, О. В. Потильчак, В. М. Репецький, О. Л. Самович, С. В. Самович, С. В. Саяпін, Л. Д. Тимченко, О. І. Тунов, Г. І. Трофанчук, А. Шнеєр, А. С. Чайковський, С. Л. Чумарьов, Л. М. Хойнацька, Х. М. Ярмакі та багато інших.

Водночас проблеми військовополонених досліджувалися тільки з огляду (у ракурсі та ретроспективі) різних історичних епох і минулих війн, без урахування сучасних реалій щодо, так званих, гібридних війн і збройних конфліктів, охоплюючи трагічні події на Сході України.

Наукова новизна теми статті полягає в тому, що це практично перше вітчизняне спеціальне дослідження національного та міжнародно-правового

режиму військовополонених в умовах збройного конфлікту («гібридної війни») на Сході України (в аспекті залучення їх до праці). До того ж, особлива увага приділена актуальним змінам в українському законодавстві відповідно до норм міжнародного права (щодо праці військовополонених).

Формування цілей. Цілями дослідження є встановлення можливості застосування до громадян України, які брали / беруть участь у захисті територіальної цілісності держави на її сході та які утримуються / утримувались у полоні / заручниках, норм міжнародного права щодо праці військовополонених.

Виклад основного матеріалу. З початком оголошення проведення антитерористичної операції (далі – АТО), у подальшому – операції Об'єднаних Сил із забезпечення національної безпеки й оборони, відсічі та стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій і Луганській областях (далі – ООС), відповідно та в межах зазначених правових режимів, констатується, що, у зв'язку із зазначеними подіями в Україні, військовополонені відсутні, а є наступні: «незаконно затримані, утримувані громадяни України» [5, с. 6], або «особи, яких було незаконно позбавлено особистої свободи внаслідок дій незаконних збройних формувань та / або органів влади Російської Федерації на окремих територіях Донецької та Луганської областей, де органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, та тимчасово окупованій території України» [6, с. 2]; або «фізичні особи, які, перебуваючи на законних підставах на території України, були захоплені в заручники або були в інший спосіб незаконно позбавлені волі» [7, с. 1]. Тобто за національними нормативно-правовими актами маємо осіб, які захоплені і / або утримуються саме терористами самопроголошених республік, а не представниками окупаційної адміністрації [4, с. 1]. Виходячи із зазначених норм, особи, які брали(уть) участь в АТО (ООС) і які входили(ять) до складу Збройних Сил України (охопно з особовим складом ополчення й добровольчих загонів, що входять і не входять до складу збройних сил) як воюючої сторони (антитерористичних або об'єднаних сил), які безпосередньо ведуть бойові дії проти супротивника зі зброєю в руках та отримують відповідний статус учасника бойових дій, прирівнюються до «цивільного населення» під час війни (збройного конфлікту) та на національному рівні не вважаються такими, що знаходяться під захистом багатьох міжнародних договорів, учасниками яких є сама Україна, а саме: ст. 4 Положення про закони і звичаї війни на суходолі Додатку до IV Гаазької конвенції про закони і звичаї війни на суходолі від 18.10.1907 р. [12, с. 4], статті 43–45 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12.08.1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 08.06.1977 р. [13, с. 43–45]; ст. 4 Женевської конвенції про поведіння з військовополоненими від 12.08.1949 р., ратифікованої Україною 03.07.1954 р. [10, с. 4], не визнають цих осіб «комбатантами» та «не комбатантами». Зауважимо, що до цивільного населення належать особи, які не належать до комбатантів та некомбатантів [13, с. 50]. До того ж поліція, міліція та інші воєнізовані організації (напіввоєнні організації або озброєні організації, що забезпечують охорону порядку) можуть бути прирівняні до збройних сил за умови, що сторона, яка

ввела їх до складу збройних сил, оголосить про це всім іншим сторонам конфлікту, а при невиконанні такої умови, члени особового складу зазначених сил визнаються цивільними особами [13, с. 43]. Більше того, для сприяння посиленню захисту саме цивільного населення комбатанти зобов'язані відрізнити себе від цивільного населення (мати на чолі особу, відповідальну за своїх підлеглих та певний і виразно видимий здалека відмітний знак; відкрито носити зброю; дотримуватись у своїх діях законів і звичаїв війни тощо) [13, с. 44]. Принциповим є те, що як би не розглядалася на офіційному рівні сучасна ситуація на Сході України, який би правовий термін для її визначення не вживався, проте це збройний конфлікт у розумінні міжнародного гуманітарного права з усіма наслідками для України та всіх його учасників.

Проблема невизнання Україною статусу військовополоненого через події на її сході є окремим об'єктом дослідження. Проте навіть якщо Україна не визнає за захопленими в полон учасниками ООС (АТО) статусу «військовополонених», не вважаючи їх комбатантами, то з огляду на ст. 3 Положення про закони і звичаї війни на суходолі Додатку до IV Гаазької Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі (набрала чинності для України 24.08.1991 р.) у разі захоплення ворогом як комбатанти, так і не комбатанти користуються правами військовополонених [12, с. 3]. Зазначимо, що норми міжнародного гуманітарного права не вимагають від України формального визнання зазначених осіб «військовополоненими» чи «цивільними заручниками», досить наявності самих обставин їхнього захоплення на сході нашої держави під час збройного конфлікту в розумінні міжнародного права. До того ж, важливо лише, як сама Україна з правового погляду сприймає цих осіб, тобто як визначає на національному рівні їхній правовий статус, чи дотримується та забезпечує гарантії їхнього захисту та реабілітації відповідно до цього статусу. Тому з огляду на проголошення в Україні примату норм міжнародного права [8, с. 9], [9, с. 19], але за відсутності національного регулювання, міжнародні принципи та норми міжнародного гуманітарного права щодо статусу полонених комбатантів на її території залишаються такими, що не реалізуються. Будь-який комбатант чи некомбатант, який бере участь у воєнних діях і потрапляє під владу супротивної сторони, вважається військовополоненим й тому користується захистом III Женевської конвенції про поводження з військовополоненими та IV Гаазької конвенції про закони і звичаї війни на суходолі [12, с. 43–45; 11, с. 3]. Зокрема, військовополоненими, відповідно до III Женевської конвенції, є особи, які потрапили в полон до супротивника й належать передусім до однієї з таких категорій: особового складу збройних сил сторони конфлікту; членів ополчення або добровольчих загонів, які є частиною цих збройних сил; членів організованих рухів опору [10, с. 4].

Убачається принциповим, що за нормами міжнародного права захоплення в полон під час воєнних дій не вважається протиправними діями, а лише правом збройних сил сторони, яка перебуває в збройному конфлікті, але, за будь-яких обставин, із суворим дотриманням норм щодо поводження з

полоненими (гуманно, без будь-якої дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, релігії чи вірування, статі, походження чи майнового становища чи будь-якими іншими аналогічними критеріями) [10, с. 3, 12; с. 3, 7].

Як свідчать події навколо Донбасу, захоплені в полон комбатанти, крім тих, які добровільно здалися в полон через боягузтво або легкодухість [14, с. 430], можуть знаходитися під владою супротивної сторони дуже тривалий час, навіть роками. Це роки життя конкретної людини, упродовж яких з нею можуть відбуватися різні життєві події.

За нормами міжнародного права військовополонені підпорядковуються законам, статутам і наказам, які є чинними в збройних силах держави, що тримає їх у полоні, а це є виправданим в уживанні юридичних або дисциплінарних заходів стосовно будь-якого їх порушення, скоєного військовополоненим. Якщо будь-який закон, статут чи наказ держави, яка утримує в полоні, визначає дії, учинені військовополоненим, як карані, серед іншого, і відмову від залучення до робіт, тоді як самі дії не були б караними, якщо їх здійснила особа зі складу військ держави, що тримає в полоні, то такі дії спричиняють лише дисциплінарні стягнення [10, с. 82].

Відповідно до ст. 6 Положення про закони і звичаї війни на суходолі Додатку до IV Гаазької Конвенції, держава може використовувати працю військовополонених, за винятком офіцерів, відповідно до їхнього чину та здібностей. Завдання не мають бути надмірними й не повинні бути пов'язані з військовими діями. Військовополоненим може надаватися право працювати на державній службі, на приватних осіб або особисто [12, с. 6].

Згідно зі ст. 49 III Женевської конвенції про поводження з військовополоненими, держава, що тримає в полоні, може використовувати працю військовополонених, які є працездатними, беручи до уваги їхній вік, стать, військове звання та фізичну здатність, виконувати певну роботу й маючи на меті, зокрема, підтримання їх у доброму фізичному та психічному стані [10, с. 49].

Можна по-різному ставитися до рішення захоплених у полон комбатантів та некомбатантів погоджуватися чи не погоджуватися працювати на супротивника (на залучення до примусових та добровільних робіт), але, виходячи зі змісту зазначеної Конвенції, за яким добровільної згоди військовополонених рядового складу для праці не передбачено передусім з огляду на нормативну можливість примушувати їх на виконання певних видів робіт, тобто коли особиста згода військовополонених на працю переважно не цікавить іншу сторону конфлікту, такі оцінки мають бути стриманими та правомірними. Зокрема, неправомірними (злочинними) діями військовослужбовців, які перебувають у полоні, вважаються лише наступні: їхня добровільна участь у роботах, що мають військове значення, або в інших заходах, які заздалегідь можуть заподіяти шкоду Україні або союзним з нею державам (за відсутності ознак державної зради); насильство над іншими військовополоненими або жорстоке поводження з ними з боку військовополоненого, який перебуває на становищі старшого; учинення дій, спрямованих на шкоду іншим військовополоненим (з корисливих мотивів або з метою забезпечення поблажливого до себе ставлення з боку ворога) [14, с. 431].

Отже, примушування військовополонених можна допустити лише на виконання видів робіт, які внесені до певних класів, а саме: пов'язаних із керуванням їх табором (приміщеннями), уведенням його (їх) в експлуатацію або утриманням і технічним обслуговуванням; сільського господарства; галузей промисловості, пов'язаних із виробництвом або видобутком сировини, а також обробних галузей промисловості, за винятком металургійної, машинобудівної та хімічної промисловості; громадських та будівельних робіт, які не мають воєнного характеру або призначення; транспорту й навантаження-розвантаження матеріальних запасів, які не мають воєнного характеру або призначення; торговельного підприємництва, прикладного мистецтва; побутового обслуговування; комунальних послуг, які не мають воєнного характеру або призначення [10, с. 50]. Зазначене не стосується таких категорій військовослужбовців, як унтер-офіцерський склад (сержантський і старшинський склад), від яких можна вимагати лише виконання роботи наглядового характеру, також офіцерський склад або прирівняні до них особи, яких за жодних обставин не можна примушувати працювати. Ці категорії військовополонених можуть лише добровільно працювати і якщо тільки особисто просять надати їм «придатну роботу» (відповідну роботу) [10, с. 49]. Проте, відповідно до норм III Женевської конвенції, жодного військовополоненого не дозволяється використовувати для виконання роботи, яка мала б шкідливий для його здоров'я або ж небезпечний характер, якщо тільки він із власної волі не береться за виконання такої. До того ж, жодному військовополоненому не може бути наказано виконувати роботу, яка виглядала б принизливою для військовослужбовця власних збройних сил держави, що тримає в полоні (видалення мін або подібних до них пристроїв уважається небезпечною роботою) [10, с. 52]. Крім цього, посилання на вимоги ч. 3 ст. 43 Конституції України щодо заборони праці, з огляду на зміст IV Гаазької та III Женевської конвенцій, навіть з огляду на вимоги ч. 2 ст. 9 Конституції України, вбачається, хоча й безперечно, але безпідставним [8]. Завважимо, що комбатанти (некомбатанти), навіть захоплені в полон, знаходячись під владою супротивної сторони, не перестають перебувати на військовій службі або на службі в Національній поліції тощо, коли сторона (Україна), яка ввела їх до складу збройних сил (об'єднаних сил), оголосить про це всім іншим сторонам конфлікту, уважаючи лише на цей період військовополоненим. Наприклад, відповідно до ст. 24 закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» [15, с. 24] та п. 33 Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України [16, с. 33] військовослужбовцям, які перебували в умовах, що з об'єктивних причин (перебування в полоні, заручником тощо) унеможлилювали укладення нового контракту про проходження військової служби, строк попереднього контракту продовжується до закінчення перебування в зазначених умовах і повернення до підрозділів, у яких вони проходили військову службу, а також у термін, необхідний для визначення придатності до проходження військової служби за станом здоров'я та прийняття рішення щодо укладення нового контракту. Подібне правило стосується й поліцейських, виходячи зі змісту відповідних норм законодавства України [17, с. 63, 78; 18, с. 7, 11]. Водночас конституційно - військова служба не

вважається примусовою працею, а полоненого примушують на виконання певних видів робіт саме як військовослужбовця, захопленого при виконанні ним своїх військових обов'язків в інтересах України. Саме через це в держави й виникає обов'язок піклуватися та ефективно захищати людей, які вимушено опинилися в полоні, а також соціально підтримувати їх після звільнення.

Зазначене стосується й випадків залучення захоплених осіб (військовополонених) до роботи за ст. 49 III Женевської конвенції [10, с. 49].

До слова, для зазначених осіб мають бути створені відповідні умови для праці, зокрема щодо помешкання, харчування, засобів захисту, одягу та спорядження; до того ж такі умови не мають бути гіршими, ніж ті, які мають громадяни держави, що тримає в полоні; зайняті на аналогічних роботах у тому самому районі, з урахуванням кліматичних умов та неможливості створення тяжких умов праці в спосіб уживання дисциплінарних заходів. До того ж держава, що тримає в полоні, під час використання праці військовополонених забезпечує їм належне застосування національного законодавства про тривалість робочого часу та часу відпочинку (пропрацювавши один рік, надається оплачуваний відпочинок тривалістю вісім днів поспіль), оплату й охорону праці, серед іншого, медичні обстеження та допомогу, незважаючи на те, на кого вони працюють, на державні органи чи на приватних осіб [10, с. 51, 53, 55, 57].

Навіть більше, військовополоненим, які постраждали внаслідок нещасного випадку або захворіли під час або в результаті примушування їх до виконання робіт, держава, що тримає в полоні, зобов'язана видати медичне свідоцтво, у якому зазначено про таке: характер каліцтва чи інвалідності, обставини, за яких це трапилося, та дані про медичне лікування чи госпіталізацію, які йому надавалися, і яке дає змогу захопленим подати свої вимоги до держави, від якої вони залежать. До того ж будь-яку вимогу військовополоненого щодо компенсації, зокрема й через каліцтво чи інвалідність, що пов'язані з його працею, надсилають до держави, від якої залежить військовополонений, через державу-покровительку [10, с. 54, 68]. Крім зазначеного, відповідно до ст. 6 Положення про закони і звичаї війни на суходолі Додатку до IV Гаазької Конвенції, робота, виконана для такої держави, оплачується згідно з діючими ставками за таку саму роботу, виконану солдатами національної армії, або, якщо діючої ставки не має, то згідно зі ставкою, що відповідає виконаній роботі. Якщо роботи виконуються для інших гілок влади держави, що тримає в полоні, чи для приватних осіб, то її умови визначаються в угоді з військовим керівництвом, яке організує утримання в полоні. Заробітна платня військовополонених використовується для поліпшення їхнього становища, а залишок виплачується їм при звільненні після вирахування витрат на їхнє утримання [12, с. 6]. На сьогодні таким поліпшенням переймаються лише волонтери.

Водночас, відповідно до ст. 62 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими, держава, що тримає в полоні, повідомляє військовополоненим, а також державі, від якої вони залежать, через посередника держави-покровительки розмір установлені нею щоденної винагороди за працю. Влада, яка утримує цих осіб, також виплачує винагороду за працю військовополоненим, яких постійно

призначають виконувати обов'язки або займатися кваліфікованими чи напівкваліфікованими справами щодо управління таборами, їх облаштуванням чи ремонтом, а також військовополоненим, яким наказують виконувати обов'язки духовного або медичного персоналу в інтересах їхніх товаришів [10, с. 62]. Також влада, яка утримує військовополонених, може накладати на них штраф у розмірі не більше 50 % авансу в рахунок їхнього грошового забезпечення й оплати за їхню роботу або інші стягнення. Проте за жодних обставин військовополонених не можуть переводити для відбування ними дисциплінарних стягнень до пенітенціарних установ (в'язниць, каторжних в'язниць, тюрем для засуджених злочинців тощо) [10, с. 89, 97].

Додатковою правовою гарантією для захоплених осіб є те, що, згідно з вимогами Конвенції, після закінчення перебування їх в полоні внаслідок звільнення або їх репатріації, держава, що тримає в полоні, має видати їм документ, підписаний уповноваженим на те офіцером цієї держави, із зазначенням кредитного сальдо, яке належить військовополоненому на той час, разом із нарахованою сумою оплати праці військовополоненого після всіх утримань. Зауважимо, що держава, яка тримає в полоні, також надсилає через державу-покровительку урядові, від якого залежать військовополонені (з огляду на події на Донбасі – це Україна), списки, що містять усі належні дані про всіх військовополонених, перебування яких у полоні закінчилося через їхню репатріацію, звільнення, утечу або смерть чи в будь-який інший спосіб, указавши там розмір їхнього зазначеного кредитного сальдо. Саме Україна, від якої залежить військовополонений у випадку зі збройним конфліктом на її сході, несе відповідальність за врегулювання з цією особою кредитного сальдо, яке йому належить від держави, що тримала в полоні, після закінчення строку його перебування в полоні [10, с. 66].

Висновки. Україна, як і інші держави-учасники міжнародно-правових угод щодо заборони або обмеження застосування певних засобів і методів ведення збройної боротьби та забезпечення захисту жертв збройного конфлікту, має безумовний і суворий обов'язок піклуватися та ефективно захищати всіх людей, які вимушено потрапили під владу супротивної сторони цього конфлікту. Однак, зазвичай, такий захист і піклування через збройний конфлікт на Сході України не можливі передусім з огляду на відсутність нормативного визнання нашою державою за цими особами таких окремих правових статусів («комбатантів», «некомбатантів», «військовополонених» і «цивільних заручників»), а також нормативного виокремлення перших двох статусів від «цивільного населення» й останніх – один від одного.

Крім того, виходячи зокрема з принципів справедливості та моральності, а також з огляду на міжнародні норми про правомірність можливого захоплення комбатантів у військовий полон сторонами збройного конфлікту, убачається за необхідне нормативно виокремити осіб, які брали(уть) участь в АТО (ООС) і які входили(ять) до складу Збройних Сил України (охопно з особовим складом ополчення й добровольчих загонів, що входять і не входять до складу збройних сил) як воюючої сторони (антитерористичних або об'єднаних сил), що безпосередньо ведуть / вели

бойові дії проти супротивника зі зброєю в руках та отримують відповідний статус учасника бойових дій, але через це потрапили в полон, крім випадків боягузтва або легкодухості, від фізичних осіб, що «незаконно затримані, утримувані як громадяни України» [5, с. 6]; «яких було незаконно позбавлено особистої свободи внаслідок дій незаконних збройних формувань та / або органів влади Російської Федерації на окремих територіях Донецької та Луганської областей, де органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, та тимчасово окупованій території України» [6, с. 2]; «які, перебуваючи на законних підставах на території України, були захоплені в заручники або були в інший спосіб незаконно позбавлені волі» [7, с. 1].

Набуття статусу військовополоненого для захопленого в полон комбатанта (некомбатанта) надасть можливість для визнання за цими особами, у випадку погіршення фізичного стану через каліцтво чи інвалідність, що пов'язані з примушенням їх до праці на супротивника (якщо в їх діях відсутні ознаки злочину), права вважатися постраждалими у зв'язку з виконанням ними обов'язків військової служби при захисті державного суверенітету, територіальної цілісності та інших національних інтересів України в складі військових та добровольчих формувань України як військовослужбовця (резервіста, військовозобов'язаного) Збройних сил України, Національної гвардії України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Державної прикордонної служби України, Державної спеціальної служби транспорту; поліцейських, осіб рядового, начальницького складу; військовослужбовців Міністерства внутрішніх справ України, Управління державної охорони України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Державної пенітенціарної служби України, інших утворених, відповідно до законів України, військових формувань.

Також особи, які беруть / брали безпосередню участь у виконанні зазначених бойових завдань, але потрапили у військовий полон, після свого звільнення або репатріації мали б право на отримання в безспірному порядку від держави, що тримала в полоні, як іншої сторони збройного конфлікту, самостійно або через відповідні державні органи України як держави, від якої вони залежать, через посередника держави-покровительки, суму свого грошового забезпечення, розмір якого встановлюється конвертацією у валюту зазначеної держави (рублі РФ) у розмірі від восьми до сімдесяти п'яти швейцарських франків (відповідає курсу долара США), що залежить від категорії військовослужбовців (від рядового до генерала), за кожний місяць перебування їх у полоні, згідно з кредитним сальдо, яке належить військовополоненому на час звільнення. Крім цього, до складу зазначеного сальдо вносяться суми щоденної оплати праці військовополонених, які постійно призначалися виконувати обов'язки або займатися кваліфікованими чи напівкваліфікованими роботами, або до виконання інших робіт, згідно з діючими ставками за таку саму роботу, виконану солдатами армії держави-супротивника, що мали використовуватися для поліпшення їхнього становища, а залишок має виплачуватися їм при звільненні після вирахування витрат на їхнє утримання.

З огляду на норми IV Гаазької конвенції, за якими воююча сторона збройного конфлікту, яка порушує норми гуманітарного права, підлягає відповідальності у формі відшкодування збитків, якщо для цього є підстави, та є відповідальною за всі дії, учинені особами, які входять до складу її збройних сил і які визнаються, зокрема РФ, при певній міжнародній ситуації вищезазначене не виглядає таким, яке неможливо реалізувати.

Використані джерела:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду від 26 червня 1945 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010 (дата звернення: 25.09.2019).
2. Звіт Служби безпеки України. URL: <https://dt.ua/UKRAINE> (дата звернення: 25.09.2019).
3. URL: <https://thebabel.com.ua/news/23118>; <https://uk.wikipedia.org/wiki>. (дата звернення: 25.09.2019).
4. Закон України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 року № 638-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/638-15> (дата звернення: 25.09.2019).
5. Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областях» від 18 січня 2018 року № 2268-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2268-19> (дата звернення: 25.09.2019).
6. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання соціальної підтримки осіб, яких було незаконно позбавлено особистої свободи» від 31 січня 2018 року № 38. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/38-2018-п> (дата звернення: 25.09.2019).
7. Проект закону України «Про правовий статус і соціальні гарантії осіб, які незаконно позбавлені волі, заручники, або засуджені на тимчасово окупованих територіях України та за її межами» від 27 березня 2018 року № 8205. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63748 (дата звернення: 25.09.19).
8. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>. (дата звернення: 25.09.2019).
9. Закон України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 року № 1906-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15> (дата звернення: 25.09.2019).
10. III Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року / ратифіковано Україною 03 липня 1954 року // у редакції закону України від 08 лютого 2006 року № 3413-IV. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153 (дата звернення: 25.09.2019).
11. IV Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року / ратифіковано Україною 03 липня 1954 року // у редакції закону України від 08 лютого 2006 року № 3413-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154 (дата звернення: 25.09.2019).
12. IV Гаазька конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додатка до неї від 18 жовтня 1907 року / набрання чинності для України 24 серпня 1991 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#n2 (дата звернення: 25.09.2019).
13. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 08 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199 (дата звернення: 25.09.2019).

14. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 25.09.2019).

15. Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 року № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12> (дата звернення: 25.09.2019).

16. Указ Президента України «Про Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних силах України» від 10 грудня 2008 року № 1153/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153/2008> (дата звернення: 25.09.2019).

17. Закон України «Про Національну поліцію» від 02 липня 2015 року № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 25.09.2019).

18. Наказ Міністерства внутрішніх справ України «Порядок укладання контракту про проходження служби в поліції» від 03 лютого 2017 року № 89 / зареєстрований у Міністерстві юстиції України 09 лютого 2017 року № 191/30059. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0191-17> (дата звернення: 25.09.2019).

References:

1. Statut Organizacij Obyednanih Naziy i Statut Mizhnarodnogo Sudu vid 26 chervnya 1945 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010. [in Ukrainian].

2. Zvit Sluzhby bezpeki Ukrainy. No date. URL: <https://dt.ua/UKRAINE>. [in Ukrainian].

3. URL: <https://thebabel.com.ua/news/23118>; <https://uk.wikipedia.org/wiki>. [in Ukrainian].

4. Zakon Ukrainy «Pro borotybu z terorizmom» vid 20 bereznya 2003 roku № 638-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/638-15>. [in Ukrainian].

5. Zakon Ukrainy «Pro osoblyvosti derzhavnoy politiki iz zabezpechenny derzhavnogo suverenitetu Ukrainy na timchasovono okupovanih teritoriyah Donezkoj ta Luganskoj oblastyh» vid 18 sichnya 2018 roku № 2268 VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2268-19>. [in Ukrainian].

6. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Deyaki pitannya sozialnoy pidtrimky osib, yakih bulo nezakonno pozbavleno osobistoy svobodoy» vid 31 sichnya 2018 roku № 38. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/38-2018-p>. [in Ukrainian].

7. Proekt Zakonu Ukrainy «Pro pravovy status I sozialni garantiy osib, yaki nezakonno pozbavleni voli, zaruchniki, abo zasudzhenni na timchasovo okupovanyh teritoriyah Ukrainy ta za iy mezhami» vid 27 bereznya 2018 roku № 8205. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63748. [in Ukrainian].

8. Konstytutsiia Ukrainy vid 28 chervnia 1996 roku № 254k/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96vr>. [in Ukrainian].

9. Zakon Ukrainy «Pro mizhnarodni dogovori Ukrainy» vid 29 chervnya 2004 roku № 1906-IV. (2004) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>. [in Ukrainian].

10. III Zhenevskya konvenziy pro povodzhennya z viyskovopolonenimu vid 12 serpnya 1949 roku / ratifikovana Ukrainoy 3 Lipnya 1954 roku // v redakziy zakonu Ukrainy. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153. [in Ukrainian].

11. IV Zhenevskya konvenziy pro zahist zivilnogo naselennya pid chas vnyi vid 12 serpnya 1949 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154. [in Ukrainian].

12. IV Gaazka konvenziiy pro zakoni I zvychai viyni na suhodoli ta dodatka do ney vid 18 zhovtnya 1907 roku / nabrannya chinnosti dly Ukrainy 24 serpnya 1991 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#n2. [in Ukrainian].

13. Dodatkoviy Додатковий protocol do Zhenevskih konvenziiy vid 12 serpnya 1949 roku, shyo stosuetsya zahistu zhertv mizhnarognih zbroynih konfliktiv (Protokol I), vid 08 chervnaya 1977 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199. [in Ukrainian].

14. Kriminalniy kodeks Ukrainy vid 5 kvitnya 2001 roku № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. [in Ukrainian].

15. Zakon Ukrainy «Pro viyskoviy obov'yozok i viyskovu sluzhbu» vid 25 bereznaya 1992 roku № 2232-XII. (1992) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12>. [in Ukrainian].

16. Ukaz Prezidenta Ukrainy «Pro Polozhennya pro prohodzhennya gromadyanami Ukrainy viyskovoy sluzhbu u Zbroynyh Silah Ukrainy» vid 10 grudnaya 2008 roku № 1153/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153/2008>. [in Ukrainian].

17. Zakon Ukrainy «Pro Nazionalnuy poliziu» vid 2 lipnaya 2015 roku № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>. [in Ukrainian].

18. Nakaz Ministerstva vnutrishnih sprav Ukrainy «Poryadok ukkladennya kontraktu pro prohodzhennya sluzhby v poliziy» vid 3 lyutogo 2017 roku № 89 / zareestrovano v Ministerstvi justiziy Ukrainy 9 lyutogo 2017 roku № 191/30059. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0191-17>. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 28.08.2019

Кравченко И. Н.,

кандидат юридических наук,
доцент кафедры государственно-правовых дисциплин
общеевропейских кафедр Луганского государственного
университета внутренних дел имени Э. А. Дидоренко
(г. Северодонецк, Украина)

ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ТРУДА ВОЕННОПЛЕННЫХ В СВЯЗИ С ПРОВЕДЕНИЕМ УКРАИНОЙ ОПЕРАЦИИ ОБЪЕДИНЕННЫХ СИЛ (АТО) ПО ОБЕСПЕЧЕНИЮ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ И ОБОРОНЫ, ОТРАЖЕНИЯ И СДЕРЖИВАНИЯ ВООРУЖЕННОЙ АГРЕССИИ РФ В ДОНЕЦКОЙ И ЛУГАНСКОЙ ОБЛАСТЯХ

В статье дана международно-правовая характеристика понятий «комбатант», «некомбатант», «жертвы войны», «военнопленный» и правовая регламентация привлечения их к работе в понимании норм международного гуманитарного права. Изучен вопрос необходимости нормативного закрепления понятия «военнопленный» в нормативно-правовых актах Украины в контексте проведения ею операции Объединенных Сил (АТО) по обеспечению национальной безопасности и обороны на востоке Украины с точки зрения обеспечения их правовой и социальной защиты.

Ключевые слова: вооруженный конфликт, гибридная война, комбатант, некомбатант, жертвы войны, военнопленный, труд военнопленного, антитеррористическая операция (АТО), операция Объединенных Сил (ООС).

Kravchenko I.,
Doctor of Law,
Associate Professor of the Department
of State Law disciplines of the University Departments
Lugansk State University of Internal
Affairs named after E. O. Didorenko
(Sievierodonetsk, Ukraine)

LEGAL ASPECTS OF POW LABOUR ON THE CONDUCT OF UKRAINE'S JOINT FORCES OPERATION (ATO) IN ENSURING NATIONAL SECURITY AND DEFENSE, THE REVERSION AND THE REDUCTION OF RF ARMED AGGRESSION IN DONETSK AND LUHANSK REGIONS

The article contains an international legal description of the definitions combatant, non-combatant, a casualty of war, a prisoner of war and legal regulation of their involvement to work in the understanding of international humanitarian law norms. The need of the statutory determination of the definition «prisoner of war» in Ukrainian legal and regulatory instruments in the context of Ukraine's Joint Forces Operation (ATO) in ensuring national security and defense in the eastern part of Ukraine in terms of ensuring their legal and social protection has been explored. It is noted that the definitions "war" and "armed conflict" are decisive in POW status determination, but it is not principal if they are "hybrid" or "traditional", under direct or indirect armed aggression, and it is therefore not determinative.

Criteria facilitating to strengthen the protection of the civilian population against the effects of hostilities, because of combatants' obligations to differentiate themselves from a civilian population, namely to be commanded by a person responsible for his subordinates, to have a specified and identified sign clearly visible from afar, to carry weapons visibly, to act in accordance with the laws and customs of war etc., has been set out.

The principle of international humanitarian law according to which a capture during the military operations is not considered to be an illegal act, but only the right of the Armed Force to an armed conflict has been defined. The principle of humanity in treatment of prisoners of war, namely to avoid the discrimination based on race, skin color, religion or belief, gender, origin or property status or any other similar criteria has been disclosed.

The subjects entitled to prisoner of war status have been defined. Legal aspects of POW rights have been considered. International standards in treatment of this category of persons, namely hygiene and medical aid, discipline, use of the labor and wage, money, communication with the outside world, relations between them and authorities, the imposition of criminal and discipline sanctions, the release and direct repatriation after the cessation of hostilities have been accentuated. The need to strengthen penalties for violations of POW rights has been indicated.

State-party to an armed conflict right to force POW to perform labor has been accentuated. Categories of such persons and criteria of forced labor have been set out. POW payment for work issues, wage rates and back payment of wages issues have been described in details. Criteria of records and consequences of injuries and disability has been defined.

The need to strengthen penalties for violations of POW rights during forced labor has been indicated.

Key words: armed conflict, hybrid war, combatant, non-combatant, casualties of war, a prisoner of war, POW labour, Anti-Terrorist Operation (ATO), Joint Forces Operation (JFO).

DOI <https://doi.org/10.33766/2524-0323.87.136-145>

УДК 343.98

Є. Д. Лук'янчиков,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри інформаційного права та права
інтелектуальної власності Національного технічного
університету України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»

(м. Київ, Україна)

e-mail: edl1947@bigmir.net

 <https://orcid.org/0000-0001-5763-6972>

Б. Є. Лук'янчиков,

кандидат юридичних наук, доцент,
старший викладач відділу підготовки прокурорів
з процесуального керівництва та криміналістичного
забезпечення досудового розслідування
Національної академії прокуратури України

(м. Київ, Україна)

e-mail: Boryn@bigmir.net

 <https://orcid.org/0000-0002-4761-5980>

ЕВОЛЮЦІЯ СЛІДЧИХ ДІЙ: ТЕОРІЯ ТА НОРМАТИВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Чинний КПК України суттєво розширив коло процесуальних засобів отримання інформації стороною обвинувачення, що можна розглядати як відповідь держави на виклики злочинності, яка становить загрозу національній безпеці. Авторами здійснено спробу дослідити процес виникнення, розвитку та вдосконалення процесуальних засобів отримання інформації про обставини кримінального правопорушення, порівняти закріплення таких засобів у процесуальному законодавстві України та інших країн світу. У статті обґрунтовуються також пропозиції щодо удосконалення норм чинного КПК України, якими врегульовано інститут слідчих (розшукових) дій, у тому числі й негласних.

Ключові слова: слідчі дії, негласні слідчі (розшукові) дії, слідчі ситуації, процесуальний інститут, протидія розслідуванню, технології проведення слідчих (розшукових) дій.

Постановка проблеми. Злочинність супроводжує людство з давніх часів, а злочин для особи, яка його розслідує, завжди є подією минулого. Для з'ясування усіх обставин правопорушення використовуються різноманітні способи пізнавальної діяльності. Закріплення змагальності сторін та свободи в поданні ними своїх доказів суду, як засади кримінального провадження,